

Μέχρι μὲν τοῦ πολέμου Ρωσσίας καὶ Τουρκίας καὶ Ὑδραῖοι καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδήλωσα, ἤρχοντο εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Εὐξείνου, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου· ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον αὐθις τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων καταλειφθεῖσαν Πελοπόννησον, πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς ἀτυχοῦς χερσονήσου, φοβούμενοι τὴν ἐκείνων μνησικακίαν, ἐξέλιπον ἀνυπερθέτως τὰς ἑαυτῶν ἐστίας καὶ ἐζήτησαν σωτηρίαν ἐν ταῖς μεταναστάσεσιν, ἀποδημοῦντες ἐνθα καιροὶ καὶ θέσις γεωγραφικὴ ἐπέτρεπον ἐνὶ ἐκάστῳ νὰ εὕρη ἄσυλον. Ἀγωγεῖς τῶν προγεγραμμένων τούτων ἀπεδείχθησαν μάλιστα οἱ Ὑδραῖοι, ὧν ἡ νῆσος κατέστη μίᾳ τῶν ὑποδρομῶν, εἰς ἣν ἀπώκησαν πλείστοι Πελοποννήσιοι σὺν γυναῖξί καὶ τέκνοις καὶ σὺν τοῖς σκεύεσιν, ὅσα δὲν ἠναγκάζοντο νὰ καταλίπωσι τοῖς Ὀθωμανοῖς. Οἱ νέοι ἄποικοι, μετοικήσαντες ἐκ γῆς παμφόρου εἰς βράχον οὕτως εἰπεῖν ἐρεικώδη, ἐνόησαν, ὅτι εἰς μόνος ἐπελείπετο αὐτοῖς πόρος, ὁ τοῦ ἐμπορίου, εἰς ὃν καὶ προθυμότερα ἐπέδωσαν ἑαυτοὺς, ὡς ἀξιούμενοι οὕτω νὰ συγκάταλέγωνται εἰς ναύτας, τῶν μὲν παράπλων λίαν ἐμπείρους, πάσης δὲ πίστεως ἀξιωτάτους δι' ἣν ἐπιεικῶς ἀπέλαυον τιμὴν καὶ εὐφημίαν. Καὶ σήμερον ἔτι οἱ Ὑδραῖοι ναυκλήροι ἐν τοῖς κατὰ τὸ Αἰγαῖον παράπλοις ἀγνοοῦσι ναυτικόν τι ἔγγραφον, τὴν κοινῶς λεγομένην φορτωτικὴν· διαπιστεύονται λοιπὸν ἀδρότατα ἀργυρίου κεκομμένου ποσὰ ἐντὸς σάκων σσημασμένων τοῖς σήμασι τῶν κατόχων, παραλαμβάνοντες ἀπλήν ἔγγραφον δῆλωσιν· ἅμα δ' ἀφικόμενοι εἰς τὸ ρητὸν τέρμα τῆς πελαγοδρομίας αὐτῶν, διανέμονται γράμματα καὶ σάκους· οὐ μόνον δὲ οὐδέποτε οὐδεμίᾳ ἠκούσθη κατάχρησις ἦτοι ὑπεξαίρεσις, ἀλλὰ διαμνημονεύεται καὶ τοῦτο, ὅτι σάκοι ἀργυρίου, μείναντες ἐπὶ δύο καὶ τρία ἔτη ἐν τῇ κιβωτίῳ τοῦ ναυκλήρου δι' ἔλλειψιν ἀπαιτήσεως, ἀπεδόθησαν τελευταῖον τοῖς κατόχοις ἄθικτοι καὶ ἀκήρατοι οἷοι ἦσαν ὅτε παρεδόθησαν αὐτῶν. Κατὰ καλὴν μοῖραν τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν τοιαῦτα παραδείγματα δὲν ὑπάρχουσι καθολικὰ παρὰ τοῖς ἀμοιροῦσι παιδείας λαοῖς· διότι, ἐπὶ τέλους τί θὰ ὠφέλουν τὰ φῶτα, ἂν τις καὶ ἄνευ τούτων ἠδύνετο νὰ ἀσκῆ τὴν ἀρετὴν, καὶ ἂν ἡ μάθησις μὴ ἐπλεονέκτει τῆς ἀμαθίας ἐν τούτῳ τοῦλάχιστον, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν αὐτὴν λαοῖς δημιουργεῖ φρόνημα δημόσιον, προχώματος δίκην ἀνθιστάμενον εἰς τὴν πλήμμυραν τῆς διαφθορᾶς;

Πλουτήσαντες ἐκ τῶν ἀτυχημάτων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκ τοῦ ἐμπορίου τῶν νέων ἀποίκων οἱ Ὑδραῖοι περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἀντεφιλοτιμοῦντο ἢ πῶς νὰ αὐξήσωσι τὰς ἑαυτῶν ὀγκάδας καὶ νὰ πλέωσι πλοῦς

μακροτέρους. Οἱ νέοι Ἀργοναῦται ὤφθησαν ἐν πᾶσι τοῖς λιμέσιν Ἰταλίας καὶ Γαλλίας, ἃς ἐσιτομέτρουν κατὰ τὴν σιτοδείαν, τῆς Βαλτικῆς καὶ δὴ καὶ τῆς Ἀερικῆς. Τοιαῦται πελαγοδρομίαι προὔποτιθεῖσι τοῦλάχιστον διδασκαλίαν τινὰ σύμμετρον τοῖς κινδύνοις μακρῶν θαλασσοποριῶν· ἀλλ' οἱ νησιῶται κυρίως εἰπεῖν ἀμοιροῦσι πάσης προπαιδείας, ἣν ἀναπληροῦσιν ἐπὶ μὲν τῶν λιμένων μόνον, εἰς οὓς ἀναπλέουσι τὸ πρῶτον, διὰ ναυαγωγῶν εὐρωπαίων, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων περιπτώσεων διὰ τοῦ ἴδιου αὐτῶν θάρρους καὶ τῆς εὐτολμίας, διττῶν τούτων καρπῶν τοῦ τε ἰδιάζοντος αὐτοῖς ναυτικοῦ κανονισμοῦ καὶ τῆς ἰδιορρύθμου ἀγωγῆς, ἣτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν διαφέρει πολὺ τῆς τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων ναυβατῶν. Ἡ εὐτολμία ἔδει νὰ προσαγορευθῆ θρασύτης, ἂν μὴ ἐπετύγχανε τοῦ σκοποῦ σχεδὸν ἀείποτε. Οἱ Ὑδραῖοι, βιαζόμενοι νὰ διαπληκτιζῶνται πλεονάκεις αὐτοὶ πρὸς τοὺς Ἀλγερίνους, καθ' ὧν ἡ Πύλη οὔτε δύναμιν, ἔστι δ' ὅτε οὐδὲ θέλησιν ἔχει νὰ τοὺς προστατεύῃ, μεταποιοῦσι τὰ ἴδια σκάφη εἰς πειρατικά. Φέρει δὲ ἕκαστον σκάφος πυροβόλα μὲν ὀκτῶ μέχρι τριάκοντα, ναύτας δὲ πέντε καὶ τριάκοντα μέχρις ἑβδομήκοντα, οὐπω συμπληρώσαντας τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος, παῖδας δὲ πέντε ἢ ἕξ ἀπὸ δεκαετοῦς καὶ κατωτέρω. Προαφαιρουμένων τῶν τόκων τοῦ κεφαλαίου, δι' οὗ τὸ πλοῖον ἐφορτώθη, ἀπολαμβάνει μὲν ὁ ναύκληρος τὰ ἡμίσεια τῶν κερδῶν, ἅτινα ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις περιεγένοντο μεγάλα, τὰ δὲ ἐπίλοιπα διανέμονται ἴσαις μερίσιν οἱ τὸ πλήρωμα συναπαρτίζοντες καὶ δὴ καὶ οἱ παῖδες. Προτίθεται δὲ ἡ ἰσομοιρία νὰ ἐμβάλῃ μὲν σύμπαντι τῇ πληρώματι τὸν αὐτὸν ζῆλον περὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πλοῦ, νὰ καταστήσῃ δὲ τοὺς παῖδας ἱκανοὺς ἵνα διατρέψωσι τοὺς οἰκείους, ἐὰν ἀπορφανισθῶσι τῶν πατέρων, καὶ ἔρχονται εἰς γάμου κοινωνίαν ἐν ἡλικίᾳ ἀπαλῇ· καὶ ἀληθῶς, διὰ τῆς προνοίας ταύτης οἱ τῆς νῆσου οἰκῆτορες ἀπὸ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν ὑπερπληθύνθησαν, διότι νυμφεύονται οἱ μὲν ἄρρενες ἄγοντες τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἢ εἰκοστὸν ἔτος, αἱ δὲ θήλειαι τὸ δωδέκατον. Οἱ παῖδες, οἱ προωρισμένοι νὰ ἀποβῶσι μιᾷ τῶν ἡμερῶν ναύκληροι καὶ πατέρες, διδάσκονται τὴν τέχνην, ἢ βέλτιον εἰπεῖν τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν τριβὴν τῆς ναυτιλίας κατὰ τόνδε τὸν τρόπον. Ὅσάκις φαίνεται πόρρωθεν ἀκτῆ τις ἢ ἀκρωτήριον ἢ νῆσος, παραλαμβάνονται οἱ παῖδες ἐπὶ τὸ κατάστρωμα καὶ διδάσκονται τὸ τε ὄνομα καὶ τὴν θέσιν τούτων κατὰ τὰ μέρη τοῦ ὀρίζοντος. Ἄμα προσενεχθείσης εὐκαιρίας νὰ φανῇ αὐθις ἢ αὐτὴ ἀκτῆ ἢ νῆσος ἢ τὸ αὐτὸ ἀκρωτήριον, δοκιμάζεται ἡ μνήμη τῶν

σπουδαίων παιδαρίων· οὐαὶ δὲ τῷ ἀγνοοῦντι νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ μεμα-
θημένα, ἅτινα διδάσκεται πάλιν ἐφιστῶν εἰς αὐτὰ συντονωτέραν τὴν
προσοχὴν ὑπὸ μαστίγων. Οἱ Ὑδραῖοι ἄγουσι βίον λιτότατον· ὁσάκις
ἐκλείπουσιν λιμένα τινὰ ἀγοράζουσιν ὀψώνια ὀλίγιστα, πλὴν τοῦ οἴνου,
ὃν πορίζονται πολὺν τε καὶ ἄφθονον· ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ οἴνου φροντίδα
ἀποδεικνύουσιν ἀνωφελῆ, καταναλίσκοντες ἐν τρισὶ μόνον ἡμέραις ἀπὸ
τοῦ ἀπόπλου τὴν προμήθειαν ὄλου μηνός. Τοῦ κακοῦ τῆς ὑπερβολικῆς
οἰνοποσίας οὐδέποτε ἀπαλλάσσονται οἱ πρεσβύτεροι, διότι οἱ παῖδες οὔτε
δικαίωμα ἔχουσιν, οὔτε δύναμιν νὰ κολάζωσιν αὐτούς. Τῆς καταχρήσεως
δὲ ταύτης μὴ ὑπάρχει δικαιολογία, ὅτι δηλαδή ἢ μὲν ὑπερβολὴ τοῦ
μέτρου ἢ οὐδαμῶς μεθύσκει αὐτούς ἢ οὐχὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ τοὺς κα-
θιστᾷ ἐπιλήσιμονας τῶν καθηκόντων ἢ ἤττον προσεκτικούς εἰς τὰ συν-
τελοῦντα πρὸς εὐοδίαν, αὐτοὶ δὲ καθ' ὅλον τὸν υπόλοιπον χρόνον δὲν
ἄχθονται τὸ παράπαν στερούμενοι οἴνου, εὐθυμοῦνται δὲ καὶ φαιδροῦνται
ὡς ὅποτε ὑπερενεπίμπλαντο αὐτοῦ. Τὴν εὐχέρειαν δὲ τοῦ ὑπομένειν τὰ
ἀντίθετα ἄκρα, τῷ γαλλικῷ χαρακτῆρι κυρίως ἰδιάζουσιν, ἔχουσι κοινήν
πάντες σχεδὸν οἱ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου. Ἐν εὐπορίᾳ ζῶσιν οἱ Ὑδραῖοι
ὁσάκις διατρίβουσιν ἐν τοῖς ἐμπορικοῖς λιμέσιν ἢ ὑποστρέφουσιν εἰς τὰ
ἴδια. Ἐν τῇ ἀγόνῃ νήσῳ μιμεῖται ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν δίαιταν
τῶν ἐθνῶν, πρὸς ἃ ἦλθεν εἰς συνάφειαν. Ἡ βαθμηδὸν δὲ εἰσαγομένη
τρυφή, ἐφ' ὅσον περιθάλπεται καὶ τρέφεται ὑπὸ τοῦ ἐμπορίου ἄνευ τοῦ
ἐξαντλεῖν τοὺς πόρους τούτου καὶ τὰ κέρδη, αὐξάνει ἐπὶ μᾶλλον τὴν
ἡμέρωσιν καὶ τὰ φῶτα. Καὶ οἰκίας λοιπὸν κτίζουσι μετὰ πάσης δυνατῆς
εὐμαρείας καὶ τραπέζας κομιψᾶς παρατίθενται ἄνδρες, οἵτινες, πελαγο-
δρομοῦντες, διάγουσι βίον ἐρημίτου καὶ παιδιᾶν ἐκλαμβάνουσιν ὅ, τι ἔχει
φρικωδέστατον ἢ ἀχρυσία τοῦ ἀέρος καὶ τῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ ὠρῶν.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ἤρξαντο εἰσάγοντες εἰς τὴν πατρίδα τὰς εὐμαρείας,
ὧν οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπολαύουσιν, ἤσθοντο, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἦσαν τῶν
φώτων καρπός. Ἰδρυσαν λοιπὸν ἐν τῇ νήσῳ γυμνάσιον πρὸς διδασκαλίαν
τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, πλείω δὲ σχολεῖα δημοτικὰ πρὸς ἐκμάθησιν
ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, προσκαλέσαντες καὶ διδάσκαλον τῆς ἰταλικῆς
διαλέκτου, ἧς ἔχουσιν ἐν τῷ παρόντι χρῆσαν ἀπαραίτητον. Ἐγγρὺς τοῦ
λιμένου ὑποδόμησαν κτίριον, ὅπερ χρησιμεύει ὡς γραμματεῖα ἄμα καὶ
χρηματιστήριον, καὶ ἐν ᾧ συνδιασκέπτονται περὶ παντὸς πράγματος ἀνα-
φερομένου εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν. Ταῦτα πάντα φαίνονται
μικροτέρου λόγου ἄξια ἢ ὥστε νὰ ἐπισπῶνται τὴν προσοχὴν Εὐρωπαίων,

μάλιστα δὲ Γάλλων, οὓς πάντοθεν κυκλοῦσι πανεπιστήμια, γυμνάσια, λύκεια, φιλολογικαὶ ἑταιρίαι καὶ πολυάριθμα κτίρια δημόσια· ἀλλὰ καὶ σμικρὰ ὄντα ἀρκοῦσι τῷ παρατηρητῇ, τῷ γινώσκοντι μὲν ὅτι οἱ Ὑδραῖοι ἦσαν τέως οἱ ἀμαθέστατοι τῶν Ἑλλήνων, συγκρίνοντι τὴν νῦν αὐτῶν ἐπίδοσιν καὶ τὴν πρὸ πέντε καὶ εἴκοσιν ἑνιαυτῶν κατάστασιν, ἐντεῦθεν δὲ ἐξάγοντι αἴσιον συμπέρασμα καὶ ἄριστον τοῦ μέλλοντος οἰωνόν, ὅσον εὐελπιν τοσοῦτο καὶ εὐλογόν.

Καὶ ὄντως ἡ μεταβολή, ἡ ἔτι καὶ νῦν ἐν Ἑλλάδι τελουμένη, μετήλλαξεν ὡς εἶδος τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς κατὰ τὸν μείζονα ἢ ἐλάσσονα βαθμὸν τῆς βαρβαρότητος, τῶν πόρων ἢ τῶν παθῶν, συνελόντι δ' εἰπεῖν κατὰ τὰς πολυειδεῖς περιστάσεις, ἐν αἷς εὔρε τὰς πόλεις καὶ τοὺς δήμους τῆς χώρας. Ἐν πόλεσιν ἤττον πενομέναις, ἔνθα πρὸ τῆς ἐπανάστασεως ὑπῆρχον καὶ τινες πολῖται εὐποροὶ καὶ ἐκπαιδευτήρια, καὶ ἄνδρες ἐπομένως δυνάμενοι τοῦλάχιστον νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ νοῶσι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἡ μεταβολὴ ἤρξατο κατ' ἀνάγκην πρωϊαίτερον καὶ ἔλαβεν ἐπίδοσιν ταχυτέραν καὶ μᾶλλον παραμυθητικὴν. Ἐν τισι τῶν πόλεων τούτων αὐξάνονται τὰ γυμνάσια, προστιθεμένης τῆς διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν καὶ δὴ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐκμανθανομένων ἐπιστημῶν. Οἱ πλούσιοι ἐκτυποῦσι πονήματα μεθηρμηνευμένα ἐκ τῆς ἰταλικῆς, τῆς γαλλικῆς, τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς, ἀποστέλλουσιν ἰδίαις δαπάναις εἰς Εὐρώπην φιλομαθεῖς νεανίας, ἐπιμελέστερον δὲ ἐκπαιδεύουσι τὰ ἴδια τέχνα, οὐδεμίαν ἔτι ποιούμενοι ἐξαίρεσιν τοῦ γυναικείου φύλου, ὅπερ τέως ἀπεκλείετο πάσης ἐκπαιδεύσεως, ὡς ἀπεχωρίζετο καὶ τῆς ἀθωροτάτης πρὸς τοὺς ἄρρενας ὀμιλίας.

Φαινόμενον ἄξιον λόγου, ἐμπεδοῦν ὅπωςδὴποτε τὴν περὶ τῆς τῶν κλιμάτων ροπῆς θεωρίαν τοῦ Ἰεποκράτους ὑπολαμβάνω καὶ τοῦτο, ὅτι, ὡς τὰ φῶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἀνέτειλαν τὸ πρῶτον ἐξ Ἰωνίας, οὕτω καὶ ἡ τούτων ἀναγέννησις ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι τρέπεται τὴν αὐτὴν ὁδόν. Γνωστὸν, ὅτι ἡ Ἰωνία ἔοχεν ἤδη παντοδαποὺς συγγραφεῖς μακρὸν χρόνον πρὶν ἢ γένηται λόγος περὶ ἐπιστημῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι Ὅμηρος, Ἡσίοδος, Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος, Πυθαγόρας καὶ ἄλλοι ἤκμασαν πλείονας ἢ ὀλιγωτέρους αἰῶνας πρὸ τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Δημοσθένους καὶ πάντων τῶν κανονικῶν συγγραφέων, οἵτινες ἐκλείσαν τοὺς λαμπροὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους. Ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος ἐθεραπεύθη καὶ ἀνεπτύχθη πολὺν χρόνον πρὸ τῆς ἀθροῦς· καὶ ἡ ἀθροῦς δὲ, ἡ τὴν ἰωνικὴν διαδεξαμένη, ὀλίγον

κατ' ἀρχὰς διέφερεν αὐτῆς. Μέχρις Ἡροδότου καὶ Ἱπποκράτους, οἵτινες ὀλίγον ἀπέχουσι τοῦ Πλάτωνος, ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος ὑπελαμβάνετο ἡ πασῶν τελειοτάτη, διότι ὅτε πατήρ τῆς ἱστορίας καὶ ὁ τῆς ἱατρικῆς ταύτην προείλοντο, ἐν ἧ νὰ συντάξωσι τὰ ἀθάνατα αὐτῶν ποιήματα, καίπερ ἀμφοτέροι ὄντες τὸ γένος δωριεῖς· καὶ ὁ Πλάτων δὲ, ὁ γλαφυρώτατος ἅμα καὶ εὐφραδέστατος τῶν ἀττικῶν συγγραφέων, τοσοῦτον συναισθάνεται τὴν μελέτην τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν, ὥστε ὁ τούτων ἀπειρος οὐδὲ τὸν φιλόσοφον δύναται ἀκριβῶς νὰ νοήσῃ.

Εἶπα, ὅτι τῶν Γραμμάτων ἡ ἀναγέννησις ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι φαίνεται βαδίζουσα τὴν αὐτὴν πορείαν, ἣν ἐβάδισε καὶ ἡ πρώτη αὐτῶν γένεσις, ἀπὸ τῆς Ἰωνίας ἀρξαμένη καὶ συνεχῶς εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα μεταδοθεῖσα. Τοῦτο δὲ ἐποίησα διότι ἅπαντες μὲν οἱ Ἕλληνας ἀναμφιβόλως συμμετέχουσι τῆς κινήσεως, ἣτις εἶναι ὑποκείμενον τῶν ἐμῶν σχέσεων, ἀλλ' ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Ὀμήρου, ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ, ἡ νῦν Ἑλλάς ἐπιβλέπει γηθοσύνως ἀπὸ τινῶν ἐνιαυτῶν τὸ πρῶτον ἀνώτερον ἐκπαιδευτήριον, παρεμφερὲς πρὸς πανεπιστήμιον ἢ πολυτεχνεῖον, νέαν ἐγκαινίζον φάσιν ἐν τῇ νεωτέρᾳ τῆς χώρας ἱστορίᾳ. Ἀτελὲς ἔν γε τῷ παρόντι, ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ μείζονα καὶ ταχύτερα καθ' ὅσον, ἅμα ἐγκαινισθὲν, ἐπεσπάσατο πάντοθεν τῆς Ἑλλάδος νέους φιλομούσους καὶ φιληκόους· τούτων δὲ ἡ πληθὺς ἐν βραχεῖ χρόνῳ πλεονάσασα ἠνάγκασε τοὺς ἐπιμελητὰς τοῦ ἐκπαιδευτηρίου νὰ ἀποταθῶσι πρὸς σύμπαν τὸ ἔθνος, προσκαλοῦντες τοὺς εὐπόρους ὅπως δι' ἐράνων ἐκουσίῳν εἰσενέγκωσιν εἰς τὴν συντήρησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπίδοσιν. Ἐπισταλέντων πανταχόσε γραμμάτων ἐγκυκλίῳν, ἅπανταχοῦ ἐφάνησαν γενναῖοι ἄνδρες, πρόθυμοι νὰ εἰσακούσωσι τῆς φωνῆς καὶ τῶν προσκλήσεων τῆς πατρίδος. Ἐν τῶν γραμμάτων τούτων, ἀπὸ τῆς 15 φεβρουαρίου 1802 χρονολογούμενον καὶ διαβιβασθὲν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ἐμπορίας χάριν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης διατρίβοντας, χαρακτηρίζει οὕτω σαφῶς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μεταβολὴν ὥστε δὲν δύναμαι νὰ παρέλθω αὐτὸ ἐν σιγῇ. «Ἵμῶν κυρίως, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ (ἔγραφον οἱ ἐπιμεληταὶ) ὀφείλομεν πᾶσαν δέησιν νὰ δεηθῶμεν, λιπαρώς καὶ συντεταμένως ἐξαιτούμενοι βοήθειας. Ποιούμενοι τὰς διατριβὰς ἐν πόλεσιν ἐυρωπαϊκαῖς καὶ ἐν μέσῳ ἐθνῶν πεφωτισμένων, εἴσθε αὐτόπται τῶν μυστῶν ἀγαθῶν, ἅτινα χορηγοῦσιν ἐπιστῆμαί τε καὶ τέχναι· φοιτῶντες δὲ εἰς ἐυρωπαϊκὰ θέατρα καὶ θεώμενοι διδασκόμενα δράματα καὶ πράξεις ἑλληνικὰς, δύνασθε εἴπερ τις ἄλλος νὰ κρίνητε συμμέτρως τὸ

»ἀξίωμα, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ φῶτα τῶν ἡμετέρων προγόνων. Τιμηθέντες
»τῷ ὀνόματι τῷ ἑλληνικῷ, ὀφείλετε καὶ ὑμεῖς ἐν μέρει νὰ τιμήσητε
»τοῦτο ἀνακαλοῦντες εἰς τοὺς κόλπους τῆς τεταπεινωμένης καὶ ἐξηυ-
»τελισμένης Ἑλλάδος τὴν πάλαι εὐκλειαν καὶ λαμπηδόνα. Ἰδρύνοντες
»τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦτο, ὑπηκούσαμεν οὐδενὶ ἄλλῳ ἢ τῇ φωνῇ τῆς
»πατρίδος, ἐξετελέσαμεν δὲ τὰς εὐχὰς τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων, πρῶ-
»τιστα δὲ καὶ μάλιστα ὑμῶν, οἵτινες ἀπὸ τῆς ὑμετέρας περιωπῆς
»δύνασθε ἀκριβέστερον παντὸς ἄλλου νὰ καταμάθητε μέχρι τίνος ση-
»μείου ἰσχύρουσι τὰ φῶτα νὰ συντελέσωσιν ὅπως τὸ ἔθνος τύχη αὐθις
»τῆς παρὰ τῶν ξένων τιμῆς καὶ εὐφημίας, ἣν οὐδέποτε ὄφειλε νὰ
»ἀπολέσῃ». Οὕτω πράττουσι τανῦν καὶ λαλοῦσιν οἱ Χῖοι.

Καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῆς μεταβολῆς ταύτης ραδίως ἕκαστος
ἠδύνατο νὰ προειδῇ, ὅτι οὐχὶ μικρὰν, ἀλλὰ μεγίστην θὰ εἶχεν ἡ με-
ταβολὴ ροπὴν καὶ ἐπ' ἄλλας τινὰς πόλεις καὶ ἐπὶ τὴν Χίον. Ἐν τῇ
ἱστορίᾳ ἀνέκαθεν διεδραμάτισαν οἱ Χῖοι πρόσωπον σπουδαῖον καὶ μελέτης
ἄξιον. Ἐφ' ὅσον εὐημέρουν καὶ ἀπέλαυον ἐλευθερίας διέπρεψαν ἐπὶ
σοφίᾳ νόμων, πλούτῳ καὶ ἰσχύϊ, φυσικῷ ἐπακολουθήματι τῆς νομοθεσίας,
τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων αὐτῶν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου,
ἐπὶ ἑπτὰ ὄλους αἰῶνας οὐδεὶς ἐν Χίῳ οὔτε περὶ μοιχείας ἐλάλησεν,
οὔτε περὶ ἄλλης ἀθεμίτου κοινωνίας ἀνθρώπων ἐλευθέρων· «κεφάλαιον
»δὲ τῆς εὐταξίας τῶν γυναικῶν, τὸ μήτε μοιχείαν μήτε φθορὰν ἀνέγ-
»γυον ἐτῶν ἑπτακοσίων μνημονεύεσθαι παρ' αὐτοῖς γενομένην». Ἐπὶ δὲ
τοῦ πολέμου τῶν Ἰώνων πρὸς τοὺς Πέρσας παρέσχον οἱ Χῖοι καὶ μα-
χητὰς καὶ ναῦς πολλῷ πλείους τῶν ἄλλων τῆς Ἰωνίας συμμάχων·
τοσοῦτον δ' ἠγωνίσαντο εὖ καὶ καλῶς, ὥστε ἂν μικρόν τι ὑπεβοηθοῦντο
ὑπὸ τῶν συμμάχων, θὰ παρεσκευάζον τῷ στόλῳ τοῦ Δαρείου τὸ αὐτὸ
πάθημα, ὅπερ ὀλίγους ἐνιαυτοὺς ὕστερον ἔπαθον αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις
τοῦ Ξέρξου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων. Τῶν νησιωτῶν τούτων τὴν
δύναμιν καὶ ἀνδρείαν ἀείμνηστον ἀπέδειξεν ὁ Ἡρόδοτος ἱστορήσας τάδε·
«τῶν δὲ παραμεινάντων ἐν τῇ ναυμαχίᾳ περιέφθησαν τρηχύτατα Χῖοι
»ὥς ἀποδεικνύμενοί τε ἔργα λαμπρὰ καὶ οὐκ ἐβελοκακέοντες· παρεί-
»χοντο μὲν γὰρ, ὥσπερ καὶ πρότερον εἰρέθη, νέας ἑκατὸν καὶ ἐπ' ἑκά-
»στης αὐτέων ἄνδρας τεσσεράκοντα τῶν ἀστῶν λογάδας ἐπιβατεύοντας·
»ὀρέοντες δὲ τοὺς πολλοὺς τῶν συμμάχων προδιδόντας οὐκ ἐδικαίευν
»γενέσθαι τοῖς κακοῖσι αὐτῶν ὁμοῖοι, ἀλλὰ μετ' ὀλίγων συμμάχων με-
»μουνωμένοι διεκπλῶντες ἐναυμάχου, ἐς ὃ τῶν πολεμίων ἐλόγτες

»νέας συχνάς απέβαλον τῶν σφετέρων νεῶν τὰς πλεῦνας». Καὶ ὁ Θουκυδίδης δὲ ἀπεφάνητο ὅτι οἱ Χῖοι ἦσαν οἱ πλουσιώτατοι τῶν Ἑλλήνων, μόνοι δ' οὗτοι μετὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ἔγνωσαν νὰ συνδυάσωσι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν σωφροσύνην, ὅσω δὲ μᾶλλον ἤκμαζεν ἡ πόλις αὐτῶν, τοσοῦτις πλείονας ἐπεπόρουν μεθόδους ἵνα καθιστῶσι τὴν ἀκμὴν ἀσφαλεστέραν· «Χῖοι γὰρ μόνοι μετὰ Λακεδαιμονίους ὧν ἐγὼ ἠσθόμην »εὐδαιμόνησάν τε ἅμα καὶ ἐσωφρόνησαν, καὶ ὅσω ἐπεδίδου ἡ πόλις αὐτοῖς »ἐπὶ τὸ μείζον, τόσω καὶ ἐκοσμοῦντο ἐχυρώτερον». Μείζονα δὲ δόξαν φέρει αὐτοῖς καὶ τοῦτο, ὅτι ἀρχιρεθέντες τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ κύψαντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν Μακεδόνων, Ρωμαίων, Γενουησίων καὶ Τούρκων, παρὰ πάσας τὰς μεταβολὰς ταύτας, διετέλεσαν ἤττον δεδουλωμένοι, ἤττον ἄποροι καὶ ἤττον διεφθαρμένοι. Ἀδυνατοῦντες νὰ ἀποκρούωσι βιαίως τὰ τραύματα τῆς δεσποτείας, μετῆλθον φρόνησιν μεγάλην καὶ ἐπέλυσαν ζήτημα σπουδαιότατον, διότι ἐξεῦρον μεθόδους νὰ καταπιέζωνται ὡς ἐλάχιστον, εἰ καὶ ἦσαν δοῦλοι κυβερνήσειος αὐθαιρέτου. Μηδεὶς δὲ νομίση, ὅτι διὰ ταπεινώσεως καὶ ἐξευτελισμοῦ ἔτυχον τοῦ πλεονεκτήματος νὰ ἐνοχλῶνται καὶ κακῶνται ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τὸ μηχάνημα αὐτῶν ὑπάρχει ὅσον ἀπλοῦν, τοσοῦτον εὐφυές. Διάγοντες πρὸς ἀλλήλους ἐν ὁμονοίᾳ πρωτοφανεῖ καὶ ἀνυπερβλήτῳ, ἐφρόντισαν νὰ τάξωσι τὴν νῆσον ὑπὸ τὴν εἰδικὴν προστασίαν τινὸς τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους· οἱ δὲ πολυάριθμοι Χῖοι, οἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτεύουσῃ ἐνδiciaitώμενοι, ἐπιμελοῦνται ἐκάστοτε καὶ μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος ἐπαγρυπνοῦσιν ἵνα ἐπιστάται, ἐπίτροποι, δικασταὶ καὶ καθόλου διαχειρισταὶ τῆς νήσου ἀναγορεύωνται ἢ τῇ ἀμέσῳ συστάσει τοῦ προστάτου ἐκείνου ἢ τοῦλάχιστον οὐχὶ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ, λαμβάνωσι δὲ καὶ τοιαύτας ὁδηγίας, ὥστε μηδαμῶς μηδὲν μήτε νὰ ποιῶσι, μήτε νὰ ἐπιτάττωσιν ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ τῆς συνεπινεύσεως τῆς ἐγγχωρίου δημοτικῆς ἀρχῆς. Οἱ δημογέροντες, ἐπὶ ἐν ἔτος ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ, περιβάλλονται ἐξουσίαν σχεδὸν εἰπεῖν ἀπόλυτον, ἥ περ ὅμως οὐδέποτε καταχρῶνται· τοσοῦτον δὲ ὁμονοητικῶς καὶ φιλαδέλφως ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, ὥστε, ὅσάκις τοῦρκος ὑπάλληλος ἀπῆρσεν αὐτοῖς, οὐδέποτε ἀπήτησαν τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ ἄνευ τοῦ ἀπολαῦσαι τῶν ποθουμένων. Ἐνεκα τῆς ὁμοφροσύνης ταύτης, ἐπὶ τῶν ζοφερωτάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους χρόνων, οἱ μὲν Χῖοι ἦσαν ἤττον ταλαίπωροι καὶ ἤττον οἰκτροί, τὸ δὲ ὄμμα τοῦ εὐαισθητοῦ καὶ εὐπαθοῦς ὁδοιπόρου, ἀπειρηχὸς ἤδη ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἑλλάδος πένθους, ἀνεπαύετο προσηλούμενον

ἐπὶ τῆς νήσου, ἣτις παρεῖχεν εἰκόνα μᾶλλον παραμυθητικὴν. Ἐθεᾶτο γυμνάσια καὶ καθηγητὰς μετρίως πεπαιδευμένους, οἰκήτορας φιλοπόνους, μεταξουργεῖα καὶ ἄλλα κερδοφόρων ἐπιτηδευμάτων ἐργαστήρια, γῆν γεωργουμένην ἢ βέλτιον εἰπεῖν δημιουργουμένην, ἐπομένως ὀλιγωτέραν ἀθλιότητα καὶ μείζονα χρηστότητα ἢθους παρὰ τῷ λαῷ. Ἐνεκα τῆς φιλοπονίας ταύτης ἡ Χίος, ἀνάξια τοῦ ἐπιθέτου παιπαλοέσσης, ὅπερ ἀπένειμεν αὐτῇ ὁ Ὅμηρος, καλεῖται νῦν παράδεισος τοῦ Αἰγίου. Τὸ πολιτικὸν φαινόμενον εἶναι ἄξιον τῆς συντόνου προσοχῆς παντὸς περὶ νόμων καὶ ἠθῶν φιλοσοφοῦντος, διότι ἡ τῶν νησιωτῶν φρόνησις δὲν ἀποκλείει χαρκατῆρα φαιδρὸν τε καὶ ἐπέραστον, ἀστείον καὶ μέγρι κουφότητος εὐτράπελον, δι' οὗ διαστέλλονται τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Πιθανὸν μὲν, ὅτι διὰ τὸν χαρκατῆρα τοῦτον ἐκλήθησαν οἱ Γάσκιωνες τῆς Ἀνατολῆς, ἐγὼ δὲ μᾶλλον θὰ προσηγόρευον αὐτοὺς Γάλλους τῆς Ἀνατολῆς· ἄξιοι δὲ τῆς ἐπωνυμίας φαίνονται μοι καὶ διὰ τὸν παρελθόντα αὐτῶν βίον καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ δι' ὅπερ ἔδοσαν παράδειγμα ἰδρύσεως ἐκπαιδευτηρίου εὐρωπαϊκοῦ καὶ διὰ πᾶν ἄλλο, ὅπερ, φωτιζόμενοι ταυῦν ὑπὸ τῆς λαμπάδος τῶν ἐπιστημῶν, θὰ πράττωσι μετὰ ζήλου καὶ σπουδῆς, ὅπως βελτιώσωσι τὰς τύχας ἑαυτῶν τε καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, διότι ἡ πληθὺς τῶν πάντοθεν τῆς Ἑλλάδος ἐπιρρεόντων σπουδαστῶν ἐπὶ πολὺ ὑπερβαίνει τὴν τῶν ἐγχωρίων.

Τὸ σωτήριον παράδειγμα τὸ ὑπὸ μιᾶς τῶν Ἑλλήνων μερίδος ἐπιδεικνύμενον δὲν θὰ ἀποβῆ ἀλυσιτελές εἰς τὸ λοιπὸν ἔθνος. Πολυάριθμοι νέοι, διανύσαντες τὰς σπουδὰς αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ, ὑποστρέφουσι μετ' ὀλίγον εἰς τὰ ἴδια, ἵνα ἰδρύσωσι σχολεῖα, ὅπου τὸ ἐπιτρέπουσι τόπος καὶ ἄλλαι περιστάσεις. Ἡ φιλομάθεια διεδόθη οὕτως εἰπεῖν μετὰ πάντων τῶν συμπτωμάτων νοσήματος λοιμώδους καὶ ἀνυχρωτικοῦ· ἄριστον δὲ τοῦ μέλλοντος οἰωνὸν ὑπολαμβάνω ὅτι κατέλαβεν ἡδὴ ἡ ἀνυχρωσις καὶ τὸν κληρὸν τὸν ἑλληνικόν. Ἡ φιλοσοφία ὑπερεπήδησε τὰς πύλας τοῦ θυσιαστηρίου, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν κατέβη εἰς αὐτὸ, ταυῦν δὲ ἐξέρχεται προπεμπομένη ὑπὸ ὀρησκείας πεφωτισμένης πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἔθνους. Πλειῆστοι τῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον δὲν παρεμβάλλουσι προσκόμματα εἰς τοῦ ἔθνους τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ σπεύδουσιν αὐτοὶ γὰ διδασχθῆσιν. Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὤφθησαν ἐν Παρισίοις ἱερεῖς συνεχῶς ἐκ τῶν ἰδίων ἐστιῶν καταβαίνοντες ὅπως ἐκπαιδευθῶσι πρῶτον, εἶτα δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν μέρει ἐκπαιδεύσωσι τοὺς πολίτας. Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἡ

Γερμανία ξενίζει μείζονα πληθὺν ἀσχολουμένων ὅπως ἐρμηνεύωσιν ἑλληγιστὶ πονήματα καλά. Ἐν τινι πραγματεία τῶν κωνικῶν τομῶν, ἣν μετέφρασε κληρικὸς ἐκ τῶν φίλων μου, παρατηρῶ, ὅτι ἐξ 113 συνδρομητῶν οἱ ἑπτὰ καὶ τεσσαράκοντα ἦσαν κληρικοὶ, καὶ ἐκ τούτων πάλιν οἱ ἐννέα Ἐπίσκοποι. Οἱ ἄριστοι Λευῖται ἐνόησαν, ὅτι ἀληθῆς μὲν εἶναι ἡ εὐσέβεια ἢ πεφωτισμένη, ἢ δὲ μάθησις, πόρρω τοῦ εἶναι πολεμία τῷ θρησκευτικῷ τῷ ἀληθινῷ, κρατύνει καὶ καθίστησι τοῦτο ἐπαγωγότερον τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων· ἐνόησαν πρὸς τούτους, ὅτι ἡ τοῦ ἔθνους εὐχαριστία ἐφ' αἷς παρέχουσιν αὐτῷ ὑπουργίαις οὐδενὶ τρόπῳ πρέπει νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ἀβέλτερον λιβανωτὸν, ὃν ἡ δεισιδαιμονία ἐπεδαψιλεύετο αὐτοῖς μεσταῖς ταῖς χερσί. Περὶ πολλοῦ δὲ ποιῶμαι νὰ ἀπονεύμω δικαιοσύνην τῷ ἑλληνικῷ κλήρῳ, διότι πλέον ἢ ἅπαξ οὗτος ὠνειδίσθη, ὅτι μέγα συνεβάλετο εἰς τὴν κατάπτωσιν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ὄνειδος τοῦτο ἐξενεκτέον κατ' ἐλαχίστης τινὸς μοίρας τῶν κληρικῶν, ἣτις ταχέως θὰ ἀπαλλάξῃ τοῦ ἰδίου βάρους τό τε θυσιαστήριον, ὅπερ οὐδέποτε ἔγνω νὰ τιμῆσῃ, καὶ τὸ ἔθνος, παρ' οὗ οὐκέτι πρέπει νὰ προσδοκᾷ ἀνόητον εὐλάβειαν.

Μέχρι μὲν τῶν χρόνων, καθ' οὓς συνεργάγη ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἐπανάστασις, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκ φυσικῆς τινος ὀρμῆς οὐχὶ δυσερμηνεύτου ἀπέκλινε πρὸς τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Ρώσσοις. Οἱ μὲν Ρῶσοι παρέστησαν ἀνέκαθεν φυσικοὶ τῶν καταδυναστῶν αὐτοῦ ἐχθροί· οἱ δὲ Ἄγγλοι μόνοι ἐκ τῶν Εὐρωπαϊῶν τότε διέσωζον τὴν ἑαυτῶν ἀξιοπρέπειαν ἐναντίον τῆς ὑπεροψίας βαρβάρου ἀυλῆς. Ἀμα δ' ἀρξάμενης τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ αὐτὴ φυσικὴ ὀρμὴ ἀπέδειξε τοὺς Ἑλληνας θιασώτας τῶν Γάλλων καὶ ἕως τῆς σήμερον καθιστᾷ ζηλωτὰς αὐτῶν. Ἀμυδρὸν τι προαίσθημα τῶν ἐνδεχομένων ἀποτελεσμάτων καὶ ἐπακολουθημάτων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος, διηγείρεν αἴφνης ἐν ταῖς ὑπὸ τῆς παιδείας ὀπωσοῦν προπαρασκευασμέναις τῶν Ἑλλήνων καρδίαις ἰδέας, αἵ τινες ἄνευ τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου θὰ ἠλέγχοντο φαντασιοκοπία. Ὁ θαυμασμὸς ἐπὶ ταῖς λαμπραῖς νίκαις τῆς δημοκρατίας, διαδιδόμενος ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὑπὸ τῶν ὀπλιῶν τῶν ἑλληνικῶν κατορθωθέντα. Ἐξ ἐκείνης τῆς ὥρας ἀποθέμενοι οἱ Ἑλληνες τὴν ματαιοφροσύνην προσέλαβον σχῆμα καὶ στάσιν λαοῦ παρασκευαζομένου ὅπως καταστῇ ἔθνος. Ὁ ἐθνουσιασμὸς τοῦ κυβερναῖσθαι ὑπὸ μηδενὸς ἄλλου ἢ ὑπὸ νόμων, ἀπέβη τοσοῦτον

γενικῶς, ὥστε μόνον τῶν Γάλλων τὸ ὄνομα εἶχον ἅπαντες διὰ στόματος. Πανταχοῦ συνίσταντο μυστικάι ἐταιρίαι λογοποιῶν, ἐπιμελῶς συλλεγόντων καὶ ἐκ προνοίας διαφημιζόντων τὰς ἐκ γαλλικῶν χωρῶν προσερχομένας εὐαγγέλους εἰδήσεις. Τοὺς μὲν θριάμβους τῶν Γάλλων ὑπελάμβανον θριάμβους ἰδίους, τὰ δὲ ἐκείνων ἀτυχήματα, πλαττόμενα ἢ ἐξογκούμενα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐνέβαλλον αὐτοῖς λύπην καὶ ἀδημονίαν. Ὁ ἐνθουσιασμὸς προέβη εἰς πράξεις ἀλλοκότους, ὧν δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ μνημονεύσω, ἀν μὴ διηγουῖντο αὐτὰς μάρτυρες αὐτόπται πάσης πίστεως ἄξιοι. Κωμωπόμενοι ἐν Πελοποννήσῳ ἐκυβέρνησαν ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ δημοτικαὶ, καταχρῶμενοι πολλάκις ἦν οἱ Τούρκοι διεπίστευον αὐταῖς ἐξουσίαν καὶ καταδυναστεύουσαι τοὺς δημότας· ἐξαγριωθεὶς ὁ λαὸς συνέστη κατὰ τῶν δημογερόντων· ἵνα δὲ μηδὲν ἐπιλίπη ἐκ τοῦ παραδείγματός τῆς Γαλλίας, ἠξίωσε νὰ συγκληθῶσιν αἱ προκαταρκτικαὶ συνελεύσεις. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐφάνησαν τὸ πρῶτον πλοῖα ἑλληνικὰ, φέροντα ὀνόματα μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν. Πρότερον ἠκούοντο μόνον ὀνόματα ἁγίων· τανῦν δὲ γινώσκω σκάφη φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Ὁ πρὸς τὴν ἰσονομίαν ἔρωσ εἰσέδου καὶ εἰς τὰς μονὰς ἢ μᾶλλον, ἐπὶ μακρὸν πρόσθεν χρόνον ἐξεληλαμένος, εἰσῆλασεν εἰς αὐτὰς τὸ δεύτερον. Οἱ μοναχοὶ, καίτοι κατεσκληρότεροι τὸ σῶμα ὑπὸ πόνων καὶ ἄλλων καθηκόντων, ἅτινα ἢ μὲν θρησκεία οὐδέποτε ἐπέβαλεν, ἢ δὲ πλαστῆ τῶν ἡγουμένων σοβαρότης ἀπέδειξε κοπωδέστερα, ἐθάρσησαν θάρρος ἀποχρῶν ὅπως συναχθῶσιν εἰς συνελεύσεις καὶ ἐπαναγάγῃσι τοὺς προϊσταμένους εἰς τὴν τήρησιν τοῦ κανόνα. Τοιαῦτα δὲ κινήματα ἔμειναν κατὰ καλὴν μοῖραν ἄγνωστα τῇ ἀρχῇ, διότι αὐτοὶ οἱ καταδυναστεύοντες ἕνεκα τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τοὺς καταδυναστευομένους συμφέρον εἶχον νὰ θάπτωσιν αὐτὰ εἰς λήθην. Ἄλλως διέκειντο καὶ ἔτι ἄλλως διάκεινται τὰ πράγματα ἐν τισὶ δήμοις τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους διετέλεσαν ἐν συνεχείᾳ ἐπαναστάσει κατὰ τῶν κατακτητῶν. Ἀνέκαθεν αἱ κοινότητες αὗται ἀπέστειλαν τῇ Πύλῃ μικρὸν τινα ἐτήσιον φόρον, οὐδέποτε ἐπιτρέψασαι τοῖς Τούρκοις νὰ προσέρχωνται αὐτοὶ ὅπως εἰσπράττωσι τοῦτον. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἀνέχεται μὲν τὰς στασιώδεις κοινότητας, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὰς, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φυλάσσονται καὶ περιστέγονται ὑπὸ χωρίων σχεδὸν ἀνεπιβάτων, οὐδέποτε ὅμως οὔτε τὴν ἐλπίδα ἀπέβαλεν, οὔτε μεθόδων ἠμέλησεν ἵνα καθυποτάξῃ αὐτὰς, καίτοι συνειδυῖα, ὅτι ὁσάκις ἐπιτίθεται αὐταῖς, ἀποκρούεται ὑπ' ἀνδρείας παρα-

πλησίον τῆ τῶν πάλαι Σπαρτιατῶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀνδρείαν ἠύξησε τεραστίως ἢ ἐπανάστασις ἢ γαλλικὴ. Οὐδένα ποιῶμαι λόγον περὶ Μανιατῶν, οὓς ἅπαντες γινώσκουσιν, εἰ μὴδὲν ἄλλο, τοῦλάχιστον διὰ τὰς συνήθως ὀνειδιζομένας αὐτοῖς ληστείας. Οὐδαμῶς ἀπολογούμενος περὶ τοιούτων ὑπερβολῶν, οἰκτεῖρων δὲ μάλιστα τὸν ὄντα αἴτιον νὰ μεθοδεύωνται τέχναι καὶ μηχαναὶ καταχραίνουσαι τὴν εὐκλειαν τῆς ἀνδρείας ἐκείνων, ὀφείλω νὰ ἀπονεύω αὐτοῖς δικαιοσύνην, διατεινόμενος, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐπῆρχετο αὐτοῖς κατὰ νοῦν νὰ ἐνοχλῶσιν ἄλλους, ἂν μὴ ἀδιαλείπτως ἠπειλοῦντο νὰ ἀφαιρεθῶσι τὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ βίου τιμωτέραν αὐτοῖς ἐλευθερίαν.

Θὰ ἐνδιατρίψω νῦν περὶ μικρὰν κοινωνίαν ἀνδρείων, ἥτις ἐπεσπάσατο ἤδη τὴν προσοχὴν περιφανοῦς ἀγγλοῦ περιηγητοῦ ¹⁾: ἀφηγοῦμαι δὲ ὀλίγα ἐκ τῶν ἐπισυμβάντων μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πονήματος ἐκείνου, οὐδαμῶς ἀμφιβάλλων, ὅτι ἔνιοι τῶν ἀκρωμένων θὰ ἀπιστήσωσι τοῖς λεγομένοις. Ὑπάρχει κοινότης διηρημένη εἰς τέσσαρας μικρὰς κώμας, δύνανται δὲ ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς νὰ ὀπλοφορῶσιν οὐχὶ πλείους τῶν πεντακοσίων καὶ χιλίων· οἱ γενναῖοι ὀρεινοὶ διάγουσι βίον ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον ὡσανεὶ ἔζων ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, μετέχουσι τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ θάρρους τῶν πάλαι Σπαρτιατῶν, ἀπὸ πλείονων δὲ ἐνιαυτῶν ὑπερμαχοῦσι τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας πασᾶ, ἐχθροῦ λίαν ἐπικινδύνου, ὡς συνδυάζοντος δολιότητα καὶ βίαν. Ἐν κρισίμοις ἔωραις οἱ εὐάριθμοι ἄνδρες παραλαμβάνουσι συμμάχους περὶ τὰς τριακοσίας ἢ τετρακοσίας τῶν ἰδίων γυναικῶν· αὐτὰι δὲ αἱ νέαι Ἀμαζόνες ἀγωνίζονται πλησίον τῶν ἀνδρῶν, τῶν τέκνων καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν μετ' εὐτολμίας οὐδαμῶς ἐνδεεστέρας τῆς τῶν ἀρρένων. Ταῦτα, καὶ ἀπιστούμενα ἴσως ὑπὸ τῶν ἀκρωμένων, ὁμῶς ἀληθεύουσιν. Αἱ κώμαι, ἧν ἡ πρώτη καλεῖται Σούλιον, κεῖνται ἐπὶ ὄροπεδίου ἐν τῇ παλαιᾷ Κασσιοπεῖᾳ, ἀπέχουσαι πεντεκαίδεκα μὲν λεύγας ἀπὸ τοῦ χρηστηρίου τῆς Δωδώνης, τρεῖς δὲ μόνον ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντος πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν καὶ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τὸν ἄγριον Ἀληπασᾶν τῶν Ἰωαννίνων

¹⁾ Νοῦ δὲ τὸν προμνημονευθέντα Williams Eton, οὗτινος τὸ σύγγραμμα μετηνέχθη εἰς τὴν γαλλικὴν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς *Tableau historique, politique et moderne de l'empire Ottoman*.

πάντως γινώσκουσιν οἱ Γάλλοι ἐξ ὧν διέπραξεν ἀνηκούστων ὤμοσθέντων κατὰ τῶν προμάχων τῆς δημοκρατίας. Τὸ αὐτὸ τέρας, βαρέως φέρον τὴν ἀντίστασιν τῶν ἀρειμανῶν Σουλιωτῶν πᾶσαν ἐγείρει καὶ κινεῖ μηχανὴν ὅπως ἀφανίσῃ αὐτούς. Θὰ ἀποτυγχάνῃ ὅμως τοῦ σκοποῦ, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνοι καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶνδε τῶν παραδειγμάτων.

Ἐν προσφάτῳ συμπλοκῇ τῶν στρατιῶν τοῦ πασᾶ καὶ τῶν ὀρεινῶν, ἀξιωματικὸς σουλιώτης, διαπρεπῆς ἐπὶ τρυφερᾷ νεότητι καὶ ἀνδρείᾳ, σφαιροβολεῖται καὶ πίπτει νεκρὸς ἀνὰ μέσον τῶν συναγωνιστῶν. Λύπη καὶ ἀδημονία καταλαμβάνει τὰς ψυχὰς καὶ παραλύει τὰς χεῖρας ἀπάντων, οὐδεὶς δὲ σκέπτεται ἔτι πῶς νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ὑπεναντίους. Προσελθοῦσα γυνή τις ἐρωτᾷ περὶ τοῦ αἰτίου τῆς ἀταξίας, οἱ δὲ περιστώτες δεικνύουσι τὸ ἄπνουν σῶμα τοῦ Ἀχιλλέως τοῦ στρατοῦ, ὃς τις ἦτο ὁ υἱὸς αὐτῆς. Ἡ γυνὴ πλησιάζει ἄναυδος καὶ διὰ τοῦ ἑαυτῆς περιζώματος καλύπτει τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ· ἀφελούσα δὲ αὐτὸν τὰ ὄπλα, φορεῖ αὐτὰ καὶ διὰ τῶν ἰδίων εὐφραδῶν βλεμμμάτων περισυνάγει τοὺς μαχητὰς τοῦ θανόντος· τελευταῖον ἐπιπίπτει εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἀναγκάζει τούτους διὰ φοβερᾶς σφαγῆς νὰ ὑπαναχωρήσωσιν· ὑποστρέφουσα δὲ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀποκαλύπτουσα, τότε μόλις διαλύει τὴν σιωπὴν ἵνα μεγάλη τῇ φωνῇ ἀναγγείλῃ αὐτῷ, ὅτι ἐξεδίκησε τὸ αὐτοῦ αἷμα.

Ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ, ὅτι ἐν Λυκίᾳ οἱ τῶν Κρητῶν ἀποικοὶ Ξάνθιοι, νοήσαντες, ὅτι οὐδενὶ τρόπῳ ἦτο αὐτοῖς δυνατόν νὰ διεκφύγῃσι τὸν περσικὸν ζυγὸν, εἰς ὃν εἶχον ὑποκύψῃ πάντες οἱ ἀστυγείτονες, ἐβουλεύθησαν βουλήν ἐμποιοῦσαν φρίκην τῇ ἀνθρωπότητι, ὡς ἀποδεικνύουσαν, ὅτι ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κατὰ φαντασίαν τις θεότης, ἀφ' οὔ δὴ προσφέρονται αὐτῇ θυσίαι οὕτω βαρῦτιμοι. Συναθροίσαντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν γυναῖκας, παῖδας, γέροντας καὶ ὅλην τὴν οὐσίαν, ἐνέβαλον αὐτοῖς πῦρ· ἀφ' οὔ δὲ πάντα ἐγένοντο τῶν φλογῶν παρανάλωμα, οἱ περισιωθέντες ἐκ τοῦ φοβεροῦ ἐγχειρήματος, ὄρκους ὀμόσαντες ἱερωτάτους, ἐποίησαντο ἔξοδον μετ' ἀδιασείστου προθέσεως νὰ ἀποθάνωσιν, ἀπέθανον δὲ τὰ ὄπλα ἔχοντες ἐν χερσίν. «Λύκιοι δὲ, ὡς ἐς τὸ Ξάνθιον πεδῖον ἤλασε ὁ Ἄρπαγος τὸν στρατὸν, ἐπεξιόντες καὶ μαχόμενοι ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς ἠἰρετὰς ἀπεδείκνυντο, ἐσσωθέντες δὲ καὶ κατειληθέντες ἐς τὸ ἄστυ ἠσυνήλισαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὰς τε γυναῖκας καὶ τὰ τέχνα καὶ τὰ ἡχρήματα καὶ τοὺς οἰκέτας, καὶ ἔπειτεν ὑπήψαν τὴν ἀκρόπολιν πᾶσαν

ἡττάτην καίεσθαι· ταῦτα δὲ ποιήσαντες καὶ συνομόσαντες ὄρκους δει-
νοὺς, ἐπέξελλόντες ἀπέθανον πάντες Ξάνθιοι μαχόμενοι». Ὅμοιον
ἀνδραγάθημα κατὰ Πausανίαν ἐτελέσθη, ἀλλὰ μετ' αἰσιωτέρας ἐκβά-
σεως, ἐν τῷ πολέμῳ Θεσσαλῶν καὶ Φωκέων. Τὴν δεινὴν δὲ αὐτῶν
πρόθεσιν ἐκωλύθησαν νὰ ἐκτελέσωσιν οἱ Φωκεῖς, περιφανῶς καὶ ἀδο-
κῆτως νικήσαντες τοὺς ὑπεναχτίους. Παραπλησίους σκηναῖς διεδραμάτισαν
οἱ γενναῖοι Σουλιῶται, εἰ καὶ μηδέποτε ἤκουσαν περὶ τοιούτων σπανίων
θαυμάτων ἀπογνώσεως. Νοήσαντες, ὅτι ὁ ἐχθρὸς παρεσκευάζετο νὰ
ἐκβιάσῃ τὰ εἰς τοὺς ἑαυτῶν βράχους φέροντα στενά, συνέλεξαν παρὰ
τὴν ἄκραν φρικώδους κρημνωρείας ἅπαντας τοὺς ἀπολέμους, γέροντας
δηλονότι καὶ παῖδας, μετὰ σταθερᾶς βουλῆς νὰ κρημνίσωσι τὰ φίλτατα
εἰς τὸ βάραθρον, ἂν οἱ πολέμιοι κατέρθουν νὰ εἰσελάσωσι μέχρι τῶν
ἐστιάων αὐτῶν. Ἄλλ' ἢ εὐτυχία ἠδέσθη νὰ μὴ στεφανώσῃ διὰ νίκης
τοὺς ἀγῶνας λαοῦ προτιμήσαντος νὰ ἐξαφανισθῇ ἐκ τοῦ προσώπου τῆς
γῆς μᾶλλον ἢ νὰ ὑποστῇ δούλειον ζυγὸν τοιούτου δεσπότη· οὕτω δὲ
ἀπέχρυσαν τὸν στρατὸν τοῦ πασᾶ συλλαβόντες καὶ τινὰς αἰχμαλώτους.
Ἐνταῦθα ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐπισυναψῶ ἀνέκδοτον οὐχὶ ἀδιάφορον τῷ
ἐπισκοποῦντι τὰ ἥθη ἐκείνων μάλιστα τῶν λαῶν, ἀφ' ὧν ἡ ἡμέρωσις
δὲν ἀπέτριψεν εἰσέτι τὸν ἴον, τὸν καταμηνύοντα τοὺς ἀνθρώπους τῆς
φύσεως. Ἐν ὥρᾳ ἀναχωχῆς ἐν τῶν ἀσινῶν ζῶων, πρὸς ἃ ὁ ἄνθρωπος,
καίτοι πολυτρόπως ὑπὸ τούτων ὑπουργούμενος, προσφέρεται ὡς τὰ πολλὰ
μετὰ καταφρονήσεως καὶ σκληρότητος, ἀποσπασθὲν τῆς φορβειᾶς ἦτοι
τοῦ ρυτῆρος, ἐτράπετο τὴν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων ἀγούσαν·
προϊστάμενος δέ τις τῶν Σουλιωτῶν, στραφεὶς πρὸς τοὺς Τούρκους, φωνῆ
στεντορεῖα παρεκάλεσε νὰ ἀποστείλωσι τὸ κτήνος, οὗ τινος εἶχον χρεῖαν
ἀπαραίτητον. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι, τό γε νῦν, χρηστότεροί πως τοῦ
συνήθους, ἐνέδοσαν τῇ αἰτήσει· οἱ δὲ Σουλιῶται, ὡσανεὶ προέκειτο περὶ
ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων, ἀνταπέστειλαν ἐκείνοις ἀντὶ τοῦ ὑποζυγίου
Τούρκον. Ὁ τρόπος οὗτος πᾶν ἄλλο φαίνεται μοι ἢ σκῶμμα καὶ κατά-
γελως· ἀλλὰ σημεῖον καταφρονήσεως τῶν ἀντιπάλων ἐὰν ὑποτεθῇ,
ὑπεμφαίνει πάντοτε ἡρωϊκὴν ἀπλότητα, ἐξ ἔθους προηγουμένην τῆς ἡμε-
ρώσεως τῶν ἠθῶν. Τοιαύτη ἡρωϊκὴ ἀπλότης εἶναι μὲν ἀναμφισβητήτως
ἀγροικὸς καὶ φορτικὴ, τανῦν δὲ οὐχὶ σπανίως ἀναπληροῦται ὡς μὴ
ᾧφελεν ὑπὸ ψεύδους καὶ ὑποκρίσεως καλλωπιζομένης τῷ ὀνόματι τῆς
ἀβρότητας καὶ τῶν μειλιχίων τρόπων. Τοῦ Ὁμήρου οἱ ἥρωες δὲν
ὀκνοῦσι νὰ ἐνυβρίζωσιν αἰσχρῶς τοῖς νεκροῖς τῶν πολεμίων· ἀλλ' ὁ

Ἀχιλλεὺς, καίτοι πλείους ἔχων ἀφορμὰς νὰ ὀργίζηται κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, λοιδορεῖ μόνον καὶ ἀπειλεῖ διὰ τοῦ ξίφους, ἀλλὰ δὲν προκαλεῖ εἰς μονομαχίαν· ἡ ὑπερβολὴ αὕτη ἐπεφυλάσσετο εἰς χρόνους μᾶλλον πεφωτισμένους καὶ κομψότερους. Μεγίστην δόξαν φέρει τοῖς Σουλιώταις ψήφισμα μαρτυροῦν ὅτι ἐπίστανται καὶ νὰ ἀμύνωνται περὶ τῆς πατρίδος καὶ νὰ ὀρθώσιν αὐτὴν διὰ νόμων ἀγαθῶν· ἔπως δηλαδὴ καταπαύσωσιν οὐχὶ τὰς ἀγνώστους αὐτοῖς μονομαχίας, ἀλλὰ τὸ βάρβαρον ἔθιμον τοῦ ἀλληλοκτονεῖν ἕνεκα πραγμάτων οὐδενὸς λόγου ἀξίων, ἔθεντο πρὸ μικροῦ νόμον, καθ' ὃν ἔχουσιν ἐξουσίαν νὰ ζημιῶσι πάντα φονεὰ δι' ἀδρῶν προστίμων, νὰ κατεδαφίζωσι τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ διὰ παντὸς νὰ τὸν ἀφαιρῶσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνοικοδομεῖν αὐτήν. Ὁ νόμος θὰ ἔφερε μὲν κόσμον καὶ τιμὴν τῷ Σόλωνι καὶ τῷ Λυκούργῳ, ἀναμιμνήσκει δὲ τοὺς ἐξαγνισμούς, οἵτινες ἐπεβάλλοντο τοῖς φονεῦσιν ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. εἶναι δὲ τοῦτο οὐχὶ μοναδικὸν σημεῖον ὁμοιότητος Σουλιωτῶν καὶ ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οὐδέποτε οἱ Ἕλληνες ἐξήλαυνον τὰς στρατιάς αὐτῶν ἀνευ μάντιως· τῶν δὲ Σουλιωτῶν Κάλχας ἀνομολογεῖται νῦν ὁ πατὴρ Σαμουήλ, τούτῳ μόνον διαφέρων τῶν πάλαι θεοπρόπων, ὅτι οἱ μὲν ἀνεζήτουν τὰς προρρήσεις ἐν τοῖς σπλάγχθοις τῶν ἱερείων, ὁ δὲ ἀρύεται τοὺς χρησμούς ἐκ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ἐρμηνεύων τοῖς ἰδίαις συμπολίταις Ἠσαΐαν καὶ Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ καὶ Ἱερεμίαν. Τὰ ἀσαφῆ τῶν προφητῶν χωρὶα διασαφηνίζει ὁ πατὴρ καὶ ὑποφήτης Σαμουήλ μετ' εὐχερείας πολλῆς, προσαρμόττων αὐτὰ εἰς τὰ συμβάντα, ἅτινα ἀπὸ τινων ἐνιαυτῶν ἐπιβλέπομεν, ἀπανταχοῦ δὲ ἀνευρίσκων τοὺς Γάλλους. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς μὲν τυγχάνει ἐξόχου τιμῆς ἐν τῇ πατρίδι, αἱ δὲ προφητεῖαι αὐτοῦ ἐκ τῆς νέας Διωδίωνης ἀντηχοῦσιν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, οἱ Γάλλοι ὑπολαμβάνονται νῦν ὁ Μεσσίας τῆς μεγίστης μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπὶ τῶν γενναίων Σουλιωτῶν μείζονα τὸν λόγον ἐξέτεινα διότι ἡ προθυμία καὶ ἐνέργεια, μεθ' ἧς προμάχονται τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐπαρθεῖσθαι ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἐν Γαλλίᾳ διαδραματιζομένων, τεράστιον ἔσχε ροπὴν καὶ ἐπὶ τοὺς ἄλλους τῶν Ἑλλήνων.

Τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐμνημόνευσα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὡς τοῦ ἐσχάτου τῶν αἰσίων τῆς νῦν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τελουμένης ἠθικῆς μεταβολῆς διὰ τὸν ἀπλοῦν λόγον, ὅτι κατὰ τὴν τάξιν τοῦ χρόνου πράγματι ἀπεδείχθη ἡ ἐσχάτη, καίτοι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο συμβαλομένη ὅπως ἐγκολάψῃ τῇ διανοίᾳ τῶν Ἑλλήνων τὴν σωτήριον ἰδέαν, ἣν εἶχον